

אב"י - האגודה הבינלאומית לזכויות הילד * אדם טבע ודין - אגודה ישראלית להגנת הסביבה * "אחת מתשע" - נשים למען נפגעות סרטן שד * איתך - מעכי - משפטניות למען צדק חברתי * אקים ישראל - אגודה לאומית לקימום אנשים עם פיגור שכלי בישראל * ארגון משפחה חדשה * ארטמיס - המועדון הכלכלי לנשים * בזכות - המרכז לזכויות אדם של אנשים עם מוגבלויות * גישה - מרכז לשמירה על הזכות לנוע האגודה לזכויות האזרח בישראל * הוועד הציבורי נגד עינויים * הל"ב - התנועה למלחמה בעוני בישראל * המועצה הלאומית לשלום הילד - מרכז הילד והמשפט * המוקד להגנת הפרט * המטה למאבק בסחר בנשים - עצו"ם * המרכז לפלורליזם יהודי - התנועה ליהדות מתקדמת בישראל * המשפט בשירות הקהילה * העמותה הישראלית לסיוע משפטי * התנועה לחופש המידע * התנועה למען איכות השלטון בישראל * ויצו * יד ריבה - סיוע משפטי לקשיש * ידיד - מרכזי זכויות בקהילה * ל.א. - לחימה באלימות נגד נשים מוקד סיוע לעובדים זרים * ממ"י - מרכז משפטי לילדים ולנוער * מען - עמותה לסיוע לעובדים * מרכז נגה - ייצוג נפגעי עבירה * מרכז תמורה - המרכז המשפטי למניעת אפליה * נעמת - תנועת נשים עובדות ומתנדבות * עדאלה - המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל * עלם - העמותה לנוער במצבי סיכון * עמותת טבקה - משפט וצדק לעולי אתיופיה * עמותת סינגור קהילתי * קו לעובד * רופאים לזכויות אדם - ישראל שדולת הנשים בישראל * שתיל

אפריל 2009

אתיקה של עריכת דין בארגונים חברתיים – עמדת הארגונים

כללי

1. חשיבות פעילותם של הארגונים החברתיים להגנה על זכויות האדם ולהגברת הנגישות של אוכלוסיות מוחלשות לשירותים משפטיים ידועה. זאת במיוחד במצב החברתי-כלכלי הקיים במדינה ובהתחשב בנתון, לפיו בכחצי מיליון הליכים משפטיים (לרבות הליכי הוצאה לפועל) קיימים בעלי דין שאינם מיוצגים.¹ הארגונים החברתיים ועורכי הדין הפועלים במסגרתם מביאים לידי ביטוי בפעילותם את האחריות הציבורית של עורכי הדין להשתמש בידע המקצועי שלהם לטובת כלל הציבור, ולא רק לטובת מי שיכול לשלם עבור אותם שירותים, אחריות הנובעת, בין היתר, מהמונופול שיש לעורכי הדין לפי החוק על המשאב הציבורי המשפטי.² עורכי דין אלה מייצגים קבוצות, שללא ייצוג זה ספק אם קולן היה נשמע בהליכים משפטיים ובהליכי קביעת המדיניות³, ולכן פעילותם מהווה מרכיב מהותי בתפקודה של דמוקרטיה תקינה.

2. מתפקידה של לשכת עורכי הדין להבטיח את הנגישות של אוכלוסיות מוחלשות למשפט ואת ההגנה על זכויותיהן. תכנית "שכר מצווה" של הלשכה עם כל חשיבותה מהווה לעניין זה "טיפה בים", ונוסדה רק שנים לאחר שמרבית הארגונים החברתיים החלו בפעילותם. הלשכה צריכה לעודד את עבודתם של הארגונים החברתיים ועורכי הדין הפעילים בהם, התורמת לנגישות של

¹ נתון של הנהלת בתי המשפט משנת 2005. מנתונים מעודכנים יותר שהגיעו אלינו מהנהלת בתי המשפט (לגבי תיקים שנפתחו בשנת 2007) עולה כי שיעור הנתבעים הבלתי מיוצגים בבתי משפט השלום עומד על 78.36%. אחוז הבלתי מיוצגים בקרב תובעים בבית משפט שלום, לפי נתוני הנהלת בתי המשפט הינו 1.68%. נתון זה מצביע על-כך שכמעט ולא מוגשות תביעות בבית משפט שלום ללא ייצוג משפטי, וממחיש את החשיבות של נגישות לייצוג משפטי לצורך מימוש זכויות. ההשלכות המגדריות של העדר נגישות לערכאות משפטיות נבחנו במחקר שנערך לאחרונה ע"י רוני אלוני-סדובניק, אשר לפיו רק אחוז קטן מהתובעים בבתי המשפט (שלום ומחוזי) הן נשים.

² נטע זיו "עריכת דין לשינוי חברתי בישראל: מבט לעתיד לאחר שני עשורי פעילות" מעשי משפט א (2008), 19, 20-21. קישור למאמר: http://www.law.tau.ac.il/Heb/_Uploads/dbsAttachedFiles/ziv.pdf

³ עורכי דין פרטיים לרוב אינם מייצגים קבוצות כאלה בשל העדר כדאיות כלכלית.

אוכלוסיות מוחלשות למשפט ולקידום זכויות אדם. על הלשכה לתמוך בפעילותם החשובה של הארגונים להעלאה לדיון משפטי וציבורי של נושאים חברתיים ולהשפעה על קובעי מדיניות, ולסייע למאבקם למען צדק ושוויון חברתי. קיימים גורמים רבים להם יש אינטרסים להצר את פעילותם של הארגונים, ועל הלשכה להיזהר מביצוע פעולות המקדמות אינטרסים אלה. פעילותם של עורכי דין אלה תורמת רבות לשיפור תדמית המקצוע בקרב הציבור, ולכן ללשכת עורכי הדין צריך להיות אינטרס חשוב בקידום פעילות זו.

תכליתם של כללי האתיקה

3. לתפיסתנו, **תכליתם של כללי האתיקה של לשכת עורכי הדין היא להגן על הציבור ולהבטיח לו שירותים משפטיים איכותיים**. אך יודגש כי אין תכליתם להגן על האינטרסים הכלכליים של העוסקים במקצוע עריכת הדין.⁴ תכלית זו לצד האינטרס הציבורי החשוב בפעילותם של הארגונים ובנגישות של שירותים משפטיים לציבור, צריכים להיות הבסיס לכל הסדרה של מתן שירותים משפטיים על-ידי ארגונים חברתיים. לפיכך, עמדת הארגונים שלהלן לגבי דרך ההסדרה הראויה של הנושא, נועדה לענות על תכליות אלה, תוך התחשבות בגיוון הרב באופן פעילות הארגונים השונים, בצרכים של הציבור אשר לו הם מסייעים ובכללי האתיקה החלים על עורכי הדין הפועלים במסגרתם.

סוגיית התמורה

4. בנושא זה קיים גיוון רב ביותר בפעילותם של ארגונים חברתיים שונים. חלק מהארגונים אינם גובים כלל תשלום מהפונים אליהם. חלקם גובים תשלום סמלי, מקבלים אחוזים מהזכייה בבית משפט, מקבלים את הוצאות המשפט או גובים דמי חבר. **גביית התשלום מהווה מקור תקציבי חשוב למימון השירותים המשפטיים הניתנים על-ידי הארגונים הגובים אותו, מאפשרת את קיומם של אותם ארגונים ואת השירותים המשפטיים הניתנים על-ידם לציבור, ומהווה במרבית המקרים "דמי רצינות" עבור הפונים**.

5. **המשתתף לכל הארגונים השותפים לגיבוש עמדה זו הוא בראש ובראשונה שמדובר בארגונים למען זכויות אדם, הפועלים שלא למטרות רווח. מטבע הדברים, ככל שחלק מהארגונים מקבלים סכומים מהפונים עבור השירותים המשפטיים הניתנים להם, סכומים אלה אינם עולים על עלויותיהם של אותם שירותים, ולרוב אינם קרובים בכלל לממן עלויות אלה**. לכן בוודאי שלא מדובר בפעולה "למטרת רווח", המהווה תנאי לתחולתו של כלל 11ב(ב) לכללי לשכת עורכי הדין (אתיקה מקצועית).⁵ **כל עוד מתן השירותים המשפטיים לא נעשה למטרות רווח, אין מקום להטלת מגבלות על אפשרותם של ארגונים חברתיים לגבות תשלום מהפונים אליהם ומן הראוי להשאיר את אופן גביית התמורה ואת גובה התמורה לשיקול דעתם של הארגונים השונים בהתאם למדיניותם**.

⁴ לעניין זה ראו מאמרה של נטע זיו "מי הזיז את הגלימה שלי? – על הסגת גבול מקצוע עריכת הדין" מחקרי משפט (2008) 439, בעמ' 459 ו-474. וכן ראו ת"א (מחוזי י-ם) 4405/02 לשכת עורכי הדין נ' אלבוז, פס"ם תשס"ד (2) 1 (2005) (להלן: עניין אלבוז), בפסקה 11: "נקודת המוצא היא שהשיטה המשפטית מתנגדת ליצירת גילדות או אזורי בלעדיות גמורים, אלא אם הם מכוונים להגנה על הכלל."

⁵ לעניין זה ראו פסקה 10 לבג"ץ 9596/02 פיצוי נמרץ, המומחים למימוש זכויות רפואיות וביטוחים נ' שר המשפטים, פ"ד נח (2004) 792 (5).

6. ללשכה יש אמצעים לפעול נגד עורכי דין המועסקים בעמותות העושות שימוש לרעה באפשרות לתת שירותים משפטיים בדרך זו ובעמותות הגובות כספים מפונים למטרות רווח. מן הראוי שפעילות האכיפה של הלשכה תתמקד בעורכי דין המועסקים בעמותות אלה. יצוין שעמותות מחויבות לפי חוק העמותות בדיווח כספי שנתי מקיף לרשם העמותות לגבי הכנסותיהן והוצאותיהן.⁶ דיווחים אלה פתוחים לעיון של כל דורש במשרדי הרשם. לכן אם הלשכה סבורה שעורך דין הנותן שירותים משפטיים מועסק בעמותה הפועלת למטרת רווח או מפיקה בפועל רווח מהשירותים המשפטיים הניתנים במסגרתה, יש לה יכולת לבדוק זאת. עם זאת, לא מקובלת על הארגונים עמדת הלשכה, לפיה יש להחיל הגבלות גורפות על כל הגופים הפועלים שלא למטרות רווח, בשל אי אלו "עשבים שוטים", אם קיימים כאלה, כשם שלא מוטלות הגבלות על כלל ציבור עורכי הדין בגין אלו אשר סורחים.

7. הארגונים דוחים מכל וכל את הטענה, לפיה מתן שירותים על-ידי ארגונים חברתיים חייב להיות בהתנדבות בלבד, בכפוף לכך שהארגון פועל שלא למטרות רווח. על אף תרומתם המבורכת של מתנדבים (עורכי דין, סטודנטים למשפטים ואחרים) בתחום זה, יש גבול להיקף ולאיכות השירותים שניתן לספק בהתנדבות. **למתן שירותים משפטיים איכותיים ומקיפים לאוכלוסיות מוחלשות ולפעילות הארגונים להגנה על זכויות אדם יש עלויות רבות** (כמו למתן שירותים משפטיים לאוכלוסיות אחרות), וארגונים חברתיים רבים מצויים במצב של מצוקה כלכלית ואינם יכולים לתת את השירותים בהתנדבות.⁷ בנוסף, כלל לא ברור מדוע, לשיטת הלשכה, ניתן לממן את פעילויות ארגונים אלו באמצעות נדבנים ותרומות (בעיקר מחו"ל), אך לא באמצעות הכלים של החזר הוצאות, דמי חבר, תשלום סמלי עבור השירות או קבלת אחוזים מהזכייה בבית משפט.

8. **מבחינת הציבור שמקבל את השירותים, האלטרנטיבה לשימוש בשירותים המשפטיים שנותנים ארגונים חברתיים היא פעמים רבות העדר אפשרות ריאלית לקבל שירותים משפטיים כלל.⁸ משמעות ההחלטה של הלשכה עלולה להיות הפסקת פעילותם של ארגונים חברתיים רבים ופגיעה חמורה בנגישות של אוכלוסיות מוחלשות למשפט ובקידום זכויות אדם.** תוצאה כזאת היא בלתי מתקבלת על הדעת ואין לה כל הצדקה. לא זו אף זו, להבנתנו תוצאה כזו נוגדת לחלוטין את מדיניותה המוצהרת של הלשכה.

9. במאמרו של עו"ד דרור ארד-אילון ברבעון האתיקה של לשכת עורכי הדין מינואר 2009, נאמר כי **"האתיקה לא מיועדת כדי לסגור את שורותיו של "האיגוד המקצועי" או כדי למנוע תחרות. תכליתה העיקרית של האתיקה המקצועית היא הגנה על הנאמנות ללקוחו של עורך דין בדרך של הבטחת חופש מקצועי ורמה מקצועית של העוסקים במקצוע."** לא ברור כיצד הגבלת האפשרות של ארגונים חברתיים לקבל תשלום מהפונים אליהם והצרת צעדיהם אף באופנים אחרים, כפי שעולה מהחלטות הלשכה, מתיישבות עם תכלית האתיקה המקצועית, כפי שתוארה במאמר או עם האינטרס הציבורי במתן שירותים משפטיים איכותיים על-ידי הארגונים. ההפך הוא הנכון – הארגונים מוכיחים מידי יום, בטיב שירותיהם, בהלכות בתי המשפט ובתוצאות המשפטיות עבור

⁶ חובות דומות חלות גם על חברה לתועלת הציבור, המחויבת בהעברת דיווחים דומים לרשם ההקדשות.

⁷ כפי שצוין קודם, יש גם ערך חברתי וחינוכי בגביית דמי טיפול בגובה סמלי מאדם שמקבל סיוע משפטי.

⁸ כך, למשל, עבור נשים נפגעות אלימות במשפחה ועבור ילדים בסיכון של אלימות, המקבלים כיום סיוע משפטי בעלות מופחתת או ללא עלות מארגון חברתי, האלטרנטיבה היא פעמים רבות אי קבלת הגנה משפטית נגד בן הזוג או ההורה האלים עד כדי סכנה לחיים בשל העדר נגישות לייצוג משפטי. קיימות כמובן דוגמאות רבות אחרות לפגיעה בזכויות אדם בסיסיות העלולה להיגרם כתוצאה מפגיעה באפשרותם של הארגונים לפעול.

לקוחותיהם, כי הם מגנים על הלקוחות ובה בעת מעניקים שירות מקצועי איכותי. ההיגיון של עו"ד ארד-אילון, לפיו **"בעל המאה הוא בעל הדעה"**, אף הוא אינו מתיישב עם איסור זה. לא ניתן לפרש את האיסור אלא כניסיון למנוע פגיעה בפרנסה של עורכי דין אחרים (תוך פגיעה בפועל בפרנסתם של עורכי הדין הפעילים בארגונים) – אך למעשה, גישה כזו, כשהיא מופנית כלפי ארגונים חברתיים, פוגעת בעיקר בנגישות של אוכלוסיות מוחלשות למשפט. מכל מקום, אפילו היה חשש לפגיעה בפרנסתם של עורכי דין אחרים, מכיוון שכללי האתיקה לא נועדו להבטיח את פרנסתם של עורכי דין, לא ניתן לעשות שימוש בכללי האתיקה למטרה זו.

10. האפשרות של ארגון לתת שירותים משפטיים באמצעות עורכי דין המועסקים בו, הוכרה הן **בהחלטות הלשכה והן בפסיקת בית המשפט העליון** (עמ"מ 2/60 עו"ד פלוני נ' **יושב ראש וחברי המועצה המשפטית**, פ"ד ט"ו 311 (1961) ועל"ע 3/73 **אדם מאירי**, עו"ד נ' **הוועד המחוזי של לשכת עורכי-הדין, תל-אביב-יפו**, פ"ד כח (1) 828 (1974)) ובפסיקת בית הדין הארצי למשמעת (בד"א 97/99, בד"א 48/99, ובד"א 14/01). משהוכרה האפשרות לתת שירותים משפטיים בדרך זו ונקבע שאין פסול בה, אין מקום לטענה כי קיימת בעיה מבחינת הנאמנות ללקוח בכך שעורך הדין מקבל את שכרו מהארגון ולא מהלקוח. עורכי דין הפועלים בשם ארגונים מנחים עצמם, כמו כל עורך דין אחר, בהתאם לכללי האתיקה בנושא נאמנות ללקוח. בכל מקרה, אין כל קשר בין נושא הנאמנות, לבין סוגיית התמורה, המוסדרת בכלל 11 לכללי האתיקה, מכיוון שתשלום על-ידי הלקוח או חיוב בהעברת ההוצאות ושכר הטרחה שנפסק לטובתו, בוודאי שאינם פוגעים בנאמנות עורך הדין ללקוח.

11. אף הניסיון של גורמי הלשכה לפרש את המונח "תמורה" באופן מרחיב ביותר גם לגבי עניינים שבמובהק אינם מהווים תמורה הינו בעייתי ביותר. כך במקרה של פסיקת הוצאות על ידי בית משפט – מדובר **בהחזר הוצאות שהוצאו בפועל על-ידי הארגון במסגרת הייצוג, ולכן לא ניתן להחשיבן כתמורה לשירותים המשפטיים**. הוצאות אלה משולמות על-ידי הצד שכנגד ולא על-ידי הפונה, והן מועברות לארגון⁹, מכיוון שהארגון הוא זה שמימן את ההוצאות המשפטיות במסגרת ההליך המשפטי. לשם השוואה, לפי כלל 44 לכללי האתיקה, עורך דין המממן הוצאות משפטיות של לקוחו מחויב לפעול לגביית הוצאות אלה.

12. **גם דמי חבר המשולמים לארגון אינם יכולים להיחשב כתמורה** במקרה בו חבר בארגון נזקק לשירותים משפטיים מהארגון. קביעה, כאמור, פוגעת בזכות ההתארגנות של קבוצות שונות (למשל, קבוצת עובדים), לפיה באפשרותם להקים עמותה, אשר תעסיק עורך דין, שיעניק לחברי העמותה ייצוג משפטי במידת הצורך, במימון דמי החבר שהם משלמים. יצוין, כי מתן שירותים משפטיים לחברי ארגון במימון הארגון אושר במפורש בפסיקת בית המשפט העליון המפורטת לעיל.

13. במאמרו של עו"ד ארד-אילון נוסף בין סוגריים **איסור חדש, אשר אין לו זכר בהחלטות הלשכה ובחוות הדעת של ועדת האתיקה**, לפיו "גם להם [לעורכי דין פרטיים שאליהם הופנה לקוח] אסור לגבות שכר מלקוח שהופנה על-ידי מלכ"ר". יצוין, כי על אף שאין לאיסור זה זכר בהחלטה, הוא

⁹ בניכוי הוצאות שהוציא הפונה בעצמו, אם היו כאלה. סכומים אלה מועברים לפונה.

הוצג במאמר כאילו הוא מהווה חלק ממנה, באופן היוצר, לטעמנו, מצג שווא כלפי כל עורכי הדין שרבעון האתיקה נשלח אליהם.

14. איסור חדש זה מנוגד להוראות כלל 11ב(א) לכללי האתיקה, לפיו "עורך דין לא ייתן שירות משפטי ללקוח, שהפנה אליו גוף... הפועל למטרת רווח ולמטרה זו מפרסם ברבים מתן שירותים משפטיים." כאשר מדובר בגוף שאינו פועל למטרת רווח, אין כל מניעה שעורך דין יטפל תמורת שכר טרחה שהוא במרבית המקרים מופחת בתיקים שהארגון מפנה אליו.¹⁰ כך, חלק מהארגונים החברתיים מאפשרים נגישות לייצוג משפטי לפונים אשר ידם אינה משגת וכן לפונים אשר זכויות אדם שלהם נפגעו, בכך שהם מפנים פונים לקבל ייצוג משפטי מעורכי דין שהתחייבו לתת שירותים משפטיים בתעריפים מופחתים. אנו בטוחים שאין בכוונת הלשכה לנסות לאסור על פעילות מעין זו, בכסות של מגבלות אתיות שתכליתן לשרת את האינטרס הציבורי. גם לעורכי דין הפועלים בתחום עריכת הדין החברתית יש זכות להתפרנס בכבוד. יש לשבחם על הנכונות להסתפק בשכר מופחת למען מטרות חברתיות ובודאי שלא להענישם על כך. יצוין כי מדובר במספר לא מבוטל של עורכי דין, אשר גם הם חברים בלשכת עורכי הדין ועמדת הלשכה חייבת לייצג נאמנה גם אותם.

15. גם הקביעה כי ציון וזיכוי אקדמי שמקבלים סטודנטים מהווה תמורה לעניין סעיף 20 לחוק לשכת עורכי הדין הינה בעייתית ביותר. תכלית סעיף 20, לפי הפסיקה, היא למנוע מצב של הטעייה של פונים לחשוב, כי השירות ניתן להם על-ידי אדם מקצועי, הבקי ברזי המשפט, הטעייה העלולה לנבוע מכך שנותן השירות מבקש מהפונה תמורה עבור עבודתו.¹¹ כאשר מדובר בסיוע, הניתן על-ידי סטודנט למשפטים, ובתנאי שהוא מבהיר זאת לפונה כנדרש ממנו, חשש זה אינו מתקיים. אין כל יסוד לפרש את המונח "תמורה" כמתייחס לדבר שאינו טובת הנאה כלכלית עבור השירות הניתן. ציון וזיכוי אקדמי אינם טובת הנאה כלכלית (להיפך, סטודנט צריך לשלם עבורם שכר לימוד), ואינם מהווים תמורה עבור שירותים משפטיים, אלא קרדיט בגין קורס אקדמי, הניתן במסגרת חופש הפעולה, המוקנה למוסד אקדמי לפי סעיף 15 לחוק המועצה להשכלה גבוהה. פרשנות זו אף אינה עולה בקנה אחד עם האינטרס הציבורי בהכשרתם של סטודנטים למשפטים בעבודה משפטית פרקטית לטובת הקהילה, כמוסבר להלן. אנו סבורים כי על הלשכה לקדם בברכה ולעודד את החינוך לעריכת דין ומעורבות קהילתית וחברתית דווקא בקרב סטודנטים למשפטים – דור העתיד של עורכי הדין.

16. בהקשר זה נוסף, כי גם הקביעה שלעניין הרישא של סעיף 20 פעולה בודדת מהווה עיסוק, אינה מתיישבת עם ההלכה הפסוקה בנושא. בע"פ (נצי') 102/80 גפנר נ' מדינת ישראל, פ"מ התשמ"ב (2) 69 (1981) נקבע, כי "יש לפרש את מילות החוק כמשמעותן בלשון בני אדם לפי המובן הרגיל של מילים אלה, ואין להוסיף להן אם ניתן לפרשן כמות שהן, מה עוד כשהאמור בהוראה עונשית... 'עיסוק'... - על-פי לשון בני אדם במונח הרגיל - מצביעים על המשכיות חוזרת ונשנית כלשהי של הפעולות בהן מדובר ובודאי לא פעולה חד פעמית."

¹⁰ לעניין זה נקבע למשל על-ידי בית הדין המשמעתי הארצי של לשכת עורכי הדין בבדא 14/01 כי "ניתן להסיק, כי כאשר מדובר בהתקשרות שהיא מותרת על פי התקנה (כגון: התקשרות עם גוף שאינו פועל למטרת ריווח) אין איסור לא רק לגבי הקשר הראשוני בין עורך הדין ללקוח שהופנה אליו ע"י המלכ"ר, אלא שאין פגם גם בקשר ההמשכי עם אותו לקוח, אם יהיה כזה, ובלבד שהדבר יעשה ללא הפעלת לחצים ו/או שכנוע פסול". ראו גם מאמרה של נטע זיו, לעיל הערה 3, בעמ' 469-472 ועניין אלבז, בפסקה 24.

¹¹ ת"פ (י-ם) 1012/94 מדינת ישראל נ' מרטי, פ"מ התשנ"ה (4) 520 (1995).

17. לעניין הטענה המופיעה במאמר, לפיה גביית תשלום כלשהו מהפונים מהווה "שידול פסול", נדגיש כי אין בפעילות זו משום שידול. שידול משמעותו פניה אישית וישירה אל לקוח לקבלת עבודה.¹² אין במתן סיוע על-ידי עורך דין לפונה לארגון חברתי או בהפניית פונים על-ידי ארגון לקבלת ייצוג משפטי מעורך דין תמורת שכר טרחה משום שידול. לעניין זה קבע בית המשפט העליון, כי "מותר לעורך דין לקבל עבודה באמצעות אדם אחר שאינו לקוחו, אם רק לא ישלם לממציא העבודה כל דמי-עמלה או תגמול."¹³

18. שימוש בלשון "שידול פסול", כאשר מדובר בשירותים הניתנים לאוכלוסיות מוחלשות ובפעילות לקידום זכויות אדם לא למטרות רווח, הינו בעייתי ביותר. אחת הבעיות המשמעותיות בנגישות של אוכלוסיות מוחלשות למשפט היא בהעדר מודעות לזכויותיהן ולדרכים האפשריות למימושן.¹⁴ **חלק מרכזי בתפקידם של הארגונים הינו להביא את הזכויות למודעותן של אוכלוסיות אלה ולסייע במימושן.** ברור שטענה, כי יש בפעילות הארגונים להעלאת מודעות לזכויות ולדרכים למימושן משום "שידול פסול" מנוגדת לאינטרסים של אותו ציבור ומהווה "לעג לרש".¹⁵ כך, למשל, עובדת זרה שנעצרה ועומדת להיות מגורשת מישראל לא תדע על אפשרותה לקבל ייצוג משפטי ועל הדרכים למימוש זכות זו, אלא באמצעות נציגי הארגון הרלוונטי שיידעו אותה על זכויותיה.

19. ברור לארגונים שיש גורמים בלשכה אשר חוששים שמדובר בפתח שיכול לגרום ניצול לרעה על-ידי עורכי דין שינסו במסווה של ארגון חברתי לשדל לקוחות למטרות רווח. מובן שנגד גורמים כאלה, ככל שהם קיימים, הלשכה צריכה לפעול, ויש באפשרותה לפעול. יצוין שלעניין זה הדין מציב באופן מפורש את הגבול, בין "שידול פסול" לבין שירות חברתי חשוב. כלל 11 לכלי האתיקה קובע, כי כאשר מדובר בגוף הפועל למטרת רווח ולמטרה זו מפרסם ברבים מתן שירותים משפטיים, אסור לעו"ד לקבל לקוח שהופנה על-ידיו, וכאשר מדובר בגוף הפועל למטרת רווח וגובה תמורה עבור אותו שירות משפטי, אסור לעו"ד המועסק בו לתת שירותים משפטיים לפונים אליו. כאשר מדובר בגופים הפועלים שלא למטרת רווח, אלא להנגשת המשפט לאוכלוסיות מוחלשות

¹² לימור זר גוטמן "שידול כאמצעי פסול להשגת עבודה", **אתיקה מקצועית** 4 (2002).

¹³ עניין **עו"ד פלוני**, בעמ' 316. באותו עניין נקבע, כי קיים פסול במצב בו עורך דין הנותן עצות משפטיות ראשוניות מטעם ארגון בחינם לפונים או לחברי הארגון, ייתן לפונים אליו בהמשך ייצוג נרחב יותר תמורת תשלום, על-מנת שהייעוץ הראשוני ללא תשלום לא ישמש לאותו עורך דין ככלי ליצירת היכרות עם לקוחות לשם משיכת לקוחות בתשלום. בענייננו המצב הוא שונה, שכן ההפניה לעורך הדין נעשית על-ידי הארגון בשקיפות מלאה לגבי שכר הטרחה אותו יידרש הפונה לשלם, ובלו שעורך הדין נפגש קודם לכן עם הפונים באופן שיכול אולי ליצור פתח לכך שעורך הדין ימשוך לקוחות לשכור את שירותיו, כמתואר בפסק הדין. לעניין זה ראו גם עניין **מאירי**, בד"א 31/01 ובד"מ (ת"א) 42/94.

¹⁴ יובל אלבשן "נגישות האוכלוסיות המוחלשות בישראל למשפט" **עלי משפט** ג (2003) 497. לעניין זה ראו גם מאמרה של לימור זר גוטמן, "שמירה על כבוד המקצוע ותדמיתו ופרסומת לעורכי דין" **מחקרי משפט** כד (2008) 491, 513 ו-519, לפיו מחקרים מראים שהעדר פרסום פוגע בנגישות של הציבור לשירותים משפטיים, מכיוון "שציבור הזקוק לעורך דין לא מצליח להגיע אליו כיוון שהוא חושש ממחירי גבוהים, או משום שאינו יודע היכן למצוא עורך דין מתאים" ואינו מודע לזכויותיו המשפטיות.

¹⁵ בארה"ב נקבע בפסיקה, כי פנייה של ארגון חברתי ללקוחות פוטנציאליים כחלק מפעולותיו לשינוי חברתי לא יכולה להיחשב כשידול אסור, ויש להבחין לעניין זה בין פעולה כזו למטרות עסקיות לבין פנייה שבאה לאפשר נגישות למשפט והגנה על זכויות אדם. אף אם ייתכן שייפסקו לטובת הארגון הוצאות ושכר טרחה, אין בכך כדי להגביל את הפנייה של הארגון ללקוחות פוטנציאליים. כך לדוגמה, בעניין *In re Primus*, 436 U.S. 412 (1978) הואשמה עו"ד הפעילה בארגון זכויות אדם בשידול לאחר ששלחה לאישה שעברה עיקור כתנאי לקבלת טיפול רפואי ציבורי, הצעה של הארגון לייצגה ללא תשלום בתביעה נזיקית נגד הרופא שביצע את העיקור. בית המשפט העליון קבע שסעיף החקיקה המדינתית האוסר על שידול בנסיבות כאלה הוא רחב מידי ולכן בטל. באותו עניין נקבע, בין היתר, כדלקמן: "collective activity undertaken to obtain meaningful access to the courts is a fundamental right... the efficacy of litigation as a means of advancing the cause of civil liberties often depends on the ability to make legal assistance available to suitable litigants."

ולקידום זכויות אדם, מתן השירותים על-ידי עורך הדין מותר לפי דין ופעולות להבאת שירותים אלה למודעות של אוכלוסיות מוחלשות או שזכויותיהן נפגעו אינן יכולות להיחשב כ"שידול פסול".

סיוע שניתן על-ידי סטודנטים למשפטים ומי שאינם עורכי דין

20. הסתייעות של חלק מהארגונים החברתיים בסטודנטים למשפטים ובמי שאינם עורכי דין (רבים מהם מתנדבים), לאחר שקיבלו הכשרה מתאימה ובפיקוח של עורכי דין, מאפשרת לארגונים אלה להרחיב את היקף הסיוע שהם נותנים ולהגיע לאוכלוסיות, שאין להן נגישות למשפט (outreach), אשר האופציה האחרת מבחינתן היא אי-מודעות לזכויותיהן והעדר יכולת ליישמן.¹⁶ רבים מהפעילים שאינם עורכי דין בארגונים עוסקים בהקניית ידע ובמתן כלים למימוש זכויות (לאו דווקא בהליכים משפטיים). לסיוע, הניתן על-ידי מי שאינם עורכי דין יש יתרונות רבים, בהיותו סיוע הניתן בגובה העיניים, באופן המגשר על הפער המקצועי והחברתי בין הפונה לבין עורך הדין ומעצים את הפונה. התנדבות של סטודנטים למשפטים בארגונים חברתיים יוצרת בסופו של דבר עורכי דין טובים יותר, בעלי ניסיון בעבודה פרקטית ובעלי מודעות חברתית. מובן שהסיוע שניתן לא נועד להחליף ייצוג על-ידי עורך דין במקרים, בהם נדרש ייצוג כזה, אלא מהווה מעין "עזרה ראשונה" עד להשגת ייצוג משפטי, במידה שניתן להשיגו.¹⁷

21. ברור כי סיוע שאינו מהווה ייעוץ משפטי, אין מניעה שיינתן על-ידי מי שאינם עורכי דין, והחלטות ועדת האתיקה אינן יכולות להיות רלוונטיות לגביו:

- א. הקניית מידע בדבר זכויות (למשל, לגבי זכויות עובדים) ודרכים העומדות לכל אדם למימושן, גם כאשר זכויות אלה ודרכי מימושן מעוגנות בדין.¹⁸
- ב. סיוע לאדם בניסוח מכתב שהוא חתום עליו, כאשר המסייע מהווה למעשה "פה" לאותו אדם ומסייע לו לנסח באופן מובן את הדברים. מדובר במכתב שאדם מן היישוב יכול היה לנסח עבור עצמו, והמסייע עוזר למי שיש לו מכשולי שפה או מכשולים אחרים המקשים עליו לכתוב את המכתב בעצמו. ניתן לציין על גבי המכתב מי סייע בכתבתו.¹⁹
- ג. שיחה טלפונית עם הצד השני לבקשת פונה, תוך הבהרה שהדובר אינו עורך דין, בניסיון להגיע להסכמות בין הצדדים בנושאים שאינם משפטיים.
- ד. פנייה בשם פונים במכתבים שאינם משפטיים, לרבות לצד שכנגד (למשל, קבלת מידע ומסמכים או דרישה הכוללת: פירוט של עניינים עובדתיים, זכויות שהופרו והפנייה לסעיפי חקיקה מכוחם מוקנות הזכויות).²⁰
- ה. סיוע לפונה במילוי טפסים, בין היתר, בבתי המשפט ובלשכות ההוצאה לפועל.²¹

¹⁶ זאת בנוסף לתרומה האדירה של פעילות זו לסטודנטים עצמם ולחשיבות הרבה בכך שלמצטרפים למקצוע עריכת הדין תהיה מודעות חברתית והבנה של המשמעות של העדר נגישות למשפט.

¹⁷ יצוין, כי לפי ניסיונם של ארגונים, פעמים רבות הפעולות המשפטיות, המבוצעות על-ידי מתמחים, סטודנטים ופקידות במשרדי עורכי דין רבים (במיוחד בתחום ההוצאה לפועל) רחבות בהרבה מהפעולות המבוצעות על-ידי סטודנטים ומי שאינם עורכי דין בארגונים.

¹⁸ זכויות המעוגנות בדין אמורות להיות נחלת הציבור, ולא ידע המצוי בידי עורכי דין בלבד. נטע זיו, לעיל הערה 4, בעמ' 460-

461. כן ראו עניין אלבז, פסקה 30.

¹⁹ ראו עניין אלבז, פסקה 19.

²⁰ עניין אלבז, פסקה 29.

²¹ עניין אלבז, פסקה 20.

1. ייעוץ לגבי הדרכים המשפטיות שבהן ניתן לנקוט והכנת מסמכים לבתי משפט (חוץ מבתי המשפט לתביעות קטנות, לגביהם יש הסדר נפרד בחקיקה) עבור פונה ובחתימתו, שאינם מילוי טפסים בלבד, לאחר קבלת אישור של עורך דין לתוכן הייעוץ ולכל מסמך.

22. התנאים למתן הסיוע:

א. חובה להבהיר בתחילת השיחה, כי נותן הסיוע אינו עורך דין, וכי הסיוע לא נועד להחליף ייעוץ משפטי וייצוג על-ידי עורך דין בעניינים בהם אלה נדרשים.

ב. הארגון אחראי לדאוג לכך שהסיוע שיינתן יהיה איכותי.

23. לטעמנו, פרשנות תכליתית של סעיף 20 מאפשרת להתיר לסטודנטים למשפטים ולמי שאינם עורכי דין לבצע פעולות, כגון: כתיבת מכתבים מטעם הארגון בשם פונה לצד השני, שאינם נכללים בגדר המכתבים שבפסקה הקודמת, מתן ייעוץ לגבי הדרכים החוקיות בהן נכון לנקוט,²² סיוע לפונה בהכנת מסמכים לבתי משפט בחתימת הפונה, וזאת בנושאים מוגדרים ומסוימים בלבד, אשר ניתן להתמחות בהם לאחר הכשרה מתאימה, ואשר קיימת בהם תופעה רחבה של העדר ייצוג. הסיוע יינתן בכפוף לתנאים המבטיחים את איכותו, הכוללים: הכשרה מתאימה ופיקוח של עורך דין על הפרויקט.

24. לדעת הארגונים, לא רק שאין לפרש באופן צר ומצומצם את סעיף 20 לחוק לשכת עורכי הדין, אלא מן הראוי לתקן את הסעיף ולהוסיף לו **חריג באופן שיאפשר מתן סיוע משפטי** (בעניינים המופיעים כיום בסעיף 20), **שלא למטרות רווח, על-ידי מי שאינם עורכי דין**, בעניינים בהם הסיוע הוא כזה, שניתן באופן סביר להעניק אותו לאחר לימוד או הכשרה ותוך הפעלת מנגנון בקרה ראוי ובתנאים שיבטיחו את איכות הסיוע שניתן.²³ כמו כן, מן הראוי לשקול לאפשר במקרים מיוחדים ייצוג על-ידי מי שאינם עורכי דין בהליכים מוגדרים ופשוטים שיש בהם מחסור גדול בייצוג. זאת, לאחר מתן הכשרה מקיפה, ליווי של עורך דין בהתחלת ההתנדבות, ופיקוח וזמינות של עורך דין בהמשך. יצוין, שאף חוות הדעת של ועדת האתיקה של הלשכה לא פסלה אפשרות זו לגבי סטודנטים למשפטים בסעיף 5.4 לחוות דעתה. אפשרות זו קיימת כיום בהליכים בפני בית משפט לתביעות קטנות ובבתי הדין לביקורת משמורת של שוהים שלא כדין. **חריגים אלה נדרשים על-מנת לאפשר נגישות של אוכלוסיות מוחלשות למשפט או שנפגעו זכויותיהן בנושאים בהם קיימים מספר רב של נזקקים לסיוע**. בכוונתנו לפעול לחקיקה של חריגים כאלה.

סוגיית נייר המכתבים

25. הטענות, כי שימוש בנייר המכתבים של הארגון עלול להטעות מישהו לחשוב שהארגון עצמו מייצג ולא עורך הדין שחתום על נייר המכתבים או לחשוב שעורך הדין מייצג את הארגון ולא את האדם שעורך הדין פונה בשמו, אינן משכנעות. בנוסף, הלשכה העלתה טענות בדבר שימוש של עורכי דין המתנדבים בארגון ואינם שייכים למחלקה המשפטית בנייר המכתבים של הארגון. גם לטענות אלה אין הצדקה מהותית. **כאשר עורך דין מציין בפנייה עליה הוא חתום, כי הוא פונה בשם לקוח, אף אם הפנייה נעשית על גבי נייר המכתבים של עמותה, ברור שמדובר בייצוג של הלקוח על-ידי עורך דין מטעם העמותה**. טענות, לפיהן לא ברור מי הוא המייצג ומיהו המיוצג, הן טענות

²² להבדיל ממתן מידע לגבי הדרכים בהן ניתן לנקוט, אליהן מתייחס הסעיף הקודם.

²³ להבחנה זו, ראו נטע זיו, לעיל הערה 4, בעמ' 480 ואילך.

שמועלות לרוב בניסיון להתחמק מהתמודדות עם הטענות לגופו של עניין. הלשכה לא צריכה לשתף פעולה עם טענות מעין אלה. אין כל תועלת לציבור בהפרדה מלאכותית בנייר המכתבים בין עורך הדין המייצג מטעם הארגון לבין הארגון, אליו פנה הפונה כדי לקבל סיוע. בניסיון ההתערבות בנייר המכתבים של הארגון יש גם משום פגיעה בחופש ההתאגדות של הארגונים. כלל 4(א) לכללי הפרסומת, הקובע שעורך דין המועסק על-ידי מי שאינו עורך דין צריך לציין את שם מעסיקו ו"לשכה משפטית", חל על מצב שבו עורך דין מייצג את עניינו של מעסיקו, ולא על מצב, שבו עורך הדין מייצג לקוח שפנה לארגון זכויות אדם. כלל זה לא נועד לחול בענייננו, ובוודאי שאין בסיס משפטי לניסיון להחמיר עם ארגונים חברתיים מעבר לאמור בכלל זה.

26. בעניין זה ניתן להבחין בין ארגונים בהם מטרתו העיקרית של הארגון אינה זהה בהכרח למטרה לשמה פועל הגוף המשפטי (כמו, למשל, אוניברסיטת תל-אביב) לבין ארגונים, אשר חלק מרכזי מפעילותם הינו הגנה על זכויות ואשר בהם המחלקה המשפטית פועלת כחלק מהותי מהארגון ולשם אותן המטרות. על אף שאנו סבורים, כאמור, שאין הצדקה לשינוי נייר המכתבים, מרבית **הארגונים מהסוג הראשון** השותפים לעמדה זו הסכימו לשנות את נייר המכתבים שלהם במידת הצורך. עם זאת, בוודאי שאין מקום להטיל חובה אתית על ארגונים לעשות כן. לגבי **ארגונים מהסוג השני**, אין טעם בהוספת התייחסות למחלקה המשפטית, ומדובר בתוספת שהינה מלאכותית בלבד לגבי רבים מהארגונים. בכל מקרה אין מקום לטענה של הטעיה, כאשר עורך הדין כותב במפורש בתחילת מכתבו בשם מי הוא פונה, כלומר, מיהו הלקוח.

יישוב חילוקי דעות

27. על מנת להימנע מאי הבנות וממאבקים מיותרים וכדי להבטיח את נגישות הציבור לשירותים משפטיים איכותיים, נציע כי **תוקם ועדה משותפת של נציגי ועדת האתיקה של לשכת עורכי הדין ושל עורכי דין נציגי הארגונים החברתיים, אשר תבחן שאלות עקרוניות בנושאי אתיקה שיתעוררו בפעילותם של ארגונים חברתיים** ותייעץ לוועדת האתיקה בנושאים אלה. ועדה זו תבטיח שלא יתקבלו החלטות חד-צדדיות בנושאים אלה שהינם בעלי השלכות חברתיות רחבות, ללא שיתוף והתייעצות עם הגורמים הרלוונטיים.